

УДК 069.8(044.2)-057.36“1941”

© **Віталій ГОРОБЕЦЬ**

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У МУЗЕЙНІЙ КОЛЕКЦІЇ «НЕПРОЧИТАНІ ЛИСТИ 1941-го»

У статті здійснено спробу застосувати метод контент-аналізу до текстового масиву листів військовослужбовців музейної епістолярної колекції «Непрочитані листи 1941-го», що зберігається у фондах Національного музею історії України у Другій світовій війні. На основі репрезентативної вибірки побудовано концептуальну схему контент-аналізу, що включає такі категорії, як політичний складник комунікації, інтенції до онтологічних питань життя та смерті військовослужбовців Червоної армії, ставлення до релігії та взаємодія між акторами комунікації у вигляді настанов і заповітів. Зроблено висновок про аналітичні та пізнавальні переваги кількісно-якісних досліджень музейних зібрань.

Ключові слова: контент-аналіз, кількісні методи, музейна колекція, листи, військовослужбовці.

Історія, яка не є квантифікованою, не може претендувати на те, щоб вважатися науковою. Таку тезу обстоює відомий французький історик, представник третього покоління школи «Анналів» Еманюель Ле Руа Ладюрі [221, 43].

Представники й послідовники всіх поколінь «нової історичної науки» сформулювали революційну концепцію синтезу історії з іншими суспільними науками, передусім – політичною економією, географією, психологією. Але саме Ладюрі одним із перших застосував можливості кількісних методів для вивчення культурних процесів, продемонструвавши у своїй блискучій праці «Селяни Лангедоку» (1966 р.), що історична наука не втрачає ознак сцієнтизму, входячи в сферу нематеріального. На початку 1970-х рр. в європейській історіографії звучала оптимістична риторика щодо безмежних можливостей історії завдяки застосуванню кількісних методів. Учені-історики припускали, що завдяки математичним операціям вони зможуть відтворити точну картину не лише суспільно-економічного життя минулого, а й колективних уявлень та структур

ментальності. Е. Ле Руа Ладюрі навіть прогнозував, що до 2000 р. історики або стануть програмістами, або взагалі зникнуть [1, 370–238].

Передбачення вченого не збулися в жодній із частин, проте інструментарій кількісного аналізу відтоді суттєво збагатився. Об'єктами досліджень стали масові джерела та великі тексти.

Одним із відомих методів аналізу текстової інформації є контент-аналіз – стандартна методика дослідження в царині суспільних наук, предметом якої став аналіз змісту текстових масивів і продуктів комунікативної кореспонденції (як-от газетні статті, публічні виступи, коментарі, форуми, електронне листування тощо).

Контент-аналіз починався як кількісно орієнтований метод аналізу текстів для дослідження масових комунікацій. Уперше він був застосований у 1910 р. соціологом Максом Вебером для оцінки охоплення пресою політичних акцій у Німеччині. Американський дослідник структури та функції комунікації в суспільстві Гарольд Лассвел у 1927 р. використав таку методику, щоб з'ясувати, якими соціальними моделями поведінки маніпулювала пропаганда воюючих країн під час Першої світової війни. Його докторська дисертація «Техніка пропаганди під час світової війни» («Propaganda Technique in the World War») була спробою вмістити досвід пропаганди в контекст політичної теорії [223].

Під час Другої світової війни експертні висновки спеціалістів із контент-аналізу послужили достатньою підставою для рішення Верховного суду США про закриття окремих видань або зняття з них безпідставних звинувачень. Наприклад, стандартизовані «тести Лассвела» довели, що контент газет «The Galilean» («Галілеянин») та «True American» («Щирий американець») у своїй сукупності збігався з тезами нацистської пропаганди й був свідомо спрямований супроти США та Великої Британії [221, 20–21].

Крім преси, контент-аналіз був спрямований на перевірку автентичності історичних документів. Дослідники займалися насамперед підрахунком слів у документах сумнівного походження, порівнювали частоту їх появи та випадки використання в документах, оригінальність яких була безсумнівною.

Із появою засобів автоматизації текстів у електронному вигляді в 1960-ті рр. почав розвиватися напрям контент-аналізу інформації великих обсягів – баз даних та інтерактивних медіаджерел. Традиційне політичне використання сучасних інформаційних технологій контент-аналізу було доповнене необмеженим списком рубрик і тематик, які охоплюють виробничу та соціальні сфери, бізнес і фінанси, культуру та науку. Цей процес супроводжувався створенням великої кількості різноманітних програмних систем. Ребекка Морріс підрахувала, що наприкінці 1980-х рр. на Заході існувало 28 різних програмних продуктів – «менеджерів текстів», які забезпечували широкий діапазон швидкості обробки тексту, його індексації [224].

Нині за допомогою контент-аналізу вивчають складні соціальні та соціокультурні проблеми: ефективність гасел політичної та комерційної реклами,

ідеологічну спрямованість медіа, інтенсивність і дієвість пропагандистських послань, комунікаційну спрямованість релігійної символіки, закономірності популярності пісень, зміст стереотипів, якими послуговуються представники різних соціальних і етнічних груп, і т. ін. Дедалі частіше до такого методу звертаються фахівці гуманітарних дисциплін, зокрема й професійні історики [2; 3; 5–8; 212; 213; 215; 216; 218; 220; 221; 224].

Метою цього дослідження є апробація дослідницьких можливостей контент-аналізу на основі музейної колекції «Непрочитані листи 1941-го».

Колекція має нетривіальну історію. 10 липня 1941 р. німецькі війська захопили м. Кам'янець-Подільський. Саме тут у перші дні окупації до рук нацистів як трофей потрапили невідправлені листи радянських громадян, датовані червнем – липнем 1941 р. 1215 листів вивезли до Австрії з метою майбутнього «вивчення настроїв радянських людей у перші дні війни». Так зазначено в супровідній записці доктора Густава Ольшлеґера, інспектора телеграфного зв'язку при генеральному поштовому комісарові райхскомісаріату «Україна», до його друга доктора Ергарда Ріделя, начальника поштового музею у м. Відень. Доктор Г. Ольшлеґер (член НСДАП) професійно займався дослідженням історії поштового зв'язку й, очевидно, мав наукові плани щодо кореспонденції.

70 років листи зберігались у музейних архівах м. Відень: спочатку в Поштово-телеграфному, а від 1981 р. – в Технічному музеї. А в 2010 р. в межах реституційних процесів ця унікальна колекція повернулася в Україну й стала частиною основного фонду Національного музею історії України у Другій світовій війні.

Матеріали колекції послуговували основою багатьох тематичних виставок. У 2010 р. відбулася перша виставка «Врятовані. Збережені. Повернені». Наступного року науковці музею підготували виставковий проєкт «Голоси з минулого». У 2016 р. експозиційна робота з колекцією вийшла на міжнародний рівень. Спільно з німецькими колегами було створено виставку «Червневі листи 1941-го», яка здобула схвальні відгуки журналу «Der Spiegel» [225, 26].

Але справжнім проривом у процесі дослідницько-пошукової роботи з епістолярієм стало науково-документальне видання «Непрочитані листи 1941-го...: дослідження, документи, свідчення». У його основі – повний каталог листів, із коротким змістом, біографіями авторів епістол, адресами. У науковій частині видання С. Даценко, Л. Легасова, О. Лисенко, Я. Пасічко, Т. Погоріла, В. Сімперович, Н. Смолярчук зробили один із перших важливих кроків дослідницького освоєння потенціалу колекції. Автори статей розглянули її в джерелознавчому ключі, крізь призму методологічного інструментарію мікроісторії, просопографії та музейної роботи [211].

Дальше дослідження матеріалів колекції логічно вимагало пошуку нових, іноді неочевидних, підходів. Відтак контент-аналіз особливо став у пригоді як ефективний спосіб об'єктивно й результативно опрацювати значні пласти даних, уникнути суб'єктивізму під час розгляду текстів листів як джерела інформації,

замінити фактор особистих рефлексій дослідника процедурами формалізації текстових масивів.

Колекція листів 1941 р. – практично ідеальна джерельна база для кількісно-якісного дослідження. По-перше, вона чудово збереглася (вилучені листи навіть не були розкриті). По-друге, є доволі репрезентативною за багатьма формальними ознаками й водночас чітко обмеженою в просторі та часі. По-третє, попередні напрацювання музейників в атрибутуванні й каталогізації системно спрощують здійснення необхідних вибірок під час формування дослідницького матеріалу.

Формування матеріалу

Матеріалом контент-аналітичного дослідження можуть стати найрізноманітніші джерела інформації: публікації друкованих чи електронних пресових видань, випуски радіо- й телепередач, кінофільми, рекламні повідомлення, офіційні папери, публічні виступи, матеріали анкет, сакральні й теологічні тексти тощо. До вивчення залучається і текстова, й ілюстративна інформація. Відібраний для аналізу контент повинен репрезентувати певне соціальне явище чи внутрішню особливість цих документів.

Вибірка матеріалу для цього дослідження становить 200 епістол із 1005 актів кореспонденції, написаних військовослужбовцями. Відбір ґрунтувався на принципі рандомізації (випадкового вибору), що забезпечило високий ступінь репрезентативності сукупного епістолярного контенту колекції [9–207].

Обраний для дослідження матеріал відповідає типовим критеріям, необхідним у процесі кількісно-якісного аналізу, а саме: однотипність джерел, їх одножанровість, єдина знакова система, чітко окреслений хронологічний період, однотипність учасників комунікації, сумірність обсягу одиниці аналізу.

Однотипність джерел

Найважливішою умовою у процесі формування матеріалу для контент-аналітичного дослідження є належність масиву джерел інформації до одного типу. У загальноприйнятій типологічній класифікації історичних джерел головними критеріями та ознаками поділу є спосіб кодування інформації, спосіб її фіксації та відтворення, походження, форма й зміст.

За способом кодування та відтворення інформації до вибірки потрапили тільки писемні джерела, хоча колекція «Непрочитані листи 1941-го» містить також зображальні типи (43 фотографії) і навіть речові (засушені польові квіти). За змістом використані соціальні джерела, а за походженням – особові. В епістолярну колекцію потрапили також радянські діловодні документи: офіційне листування, накази й витяги з них, відомості, доручення та поштограми – загалом 32 одиниці. Ці матеріали не було взято до уваги під час формування вибірки. За формою всі джерела відповідають критеріям поштових листів.

Ключовою особливістю епістолярної колекції «Непрочитані листи 1941-го», що, беззаперечно, ставить її в когорту унікальних, є відсутність втручання військової цензури. Радянські військові цензори не встигли дістатися до кореспонденції, бо датування листів із колекції завершується переважно 3 липня 1941 р., а перший документ щодо політичного контролю військово-польової пошти з'явився лише 6 липня (постанова Державного комітету оборони СРСР «Про заходи з посилення політичного контролю поштово-телеграфної кореспонденції»). Утім, навіть листи з пізнішими датами не зазнали цензурування, вочевидь, через бюрократичну складність швидкого й одночасного налагодження процесу перевірки приватного листування в усіх бойових частинах.

Одножанровість

Усі об'єкти контент-аналізу належать до одного жанру. Здебільшого аналізований контент – це приватні листи-повідомлення побутового характеру. Приватне листування велося зазвичай між людьми, які є членами однієї сім'ї, родичами, товаришами по службі й зустрічались у реальному житті. Контактне коло колективного адресанта майже повністю (89 % усіх випадків кореспонденції) складалося з людей, із якими він був пов'язаний родинними стосунками.

Майже половина (47 %) актів кореспонденції військовослужбовців адресовані дружинам. Це корелює з віком чоловіків, мобілізованих у перші дні війни. В. Сімперович, проаналізувавши демографічно-вікові характеристики та сімейний стан адресантів усієї колекції, встановив, що 543 були одружені й здебільшого мали дітей [219, 47–48].

21 % і 8 % листів адресувалися відповідно родині й батькам. Співвідношення вибірки інших отримувачів розподілилося так: 5,5 % – друг чи подруга, 4,5 % – мати, 3 % – батько, 3,5 % – наречена або кохана дівчина, 2,5 % – брат, 1,5 % – сестра. Листи військовослужбовців до тещі, тітки, сусіда, товаришів по службі видаються швидше статистичними винятками.

Окремі епістоли, на перший погляд, вибиваються з жанрової гомогенності, оскільки адресовані трудовому колективу, а не приватній особі чи сім'ї. 4 липня 1941 р. червоноармієць Єфименко (повне ім'я встановити не вдалося) відправив детальний лист на адресу харківського кінотеатру «Ударник» (повністю зруйнований у жовтні 1941 р. під час боїв за місто). Крім опису своєї служби, він цікавиться різними сторонами робочого процесу колег, апелює до оптимізму, «розсипається» в численних привітах: «Буде все благополучно. Повернуся скоро додому. Можливо, до того часу і з фільмотекою у В. буде краще і мені роботи менше. [...] Привіт “рибонькам”, оркестрантам, механікам, Меймо Софії Борисівні, цеху прибиральниць та всьому буфету. Колотову привіт не передаю» [163].

Відсутність звернення Єфименка до конкретного одиничного реципієнта компенсується його перцептивною (чуттєвою) щільністю контактів із

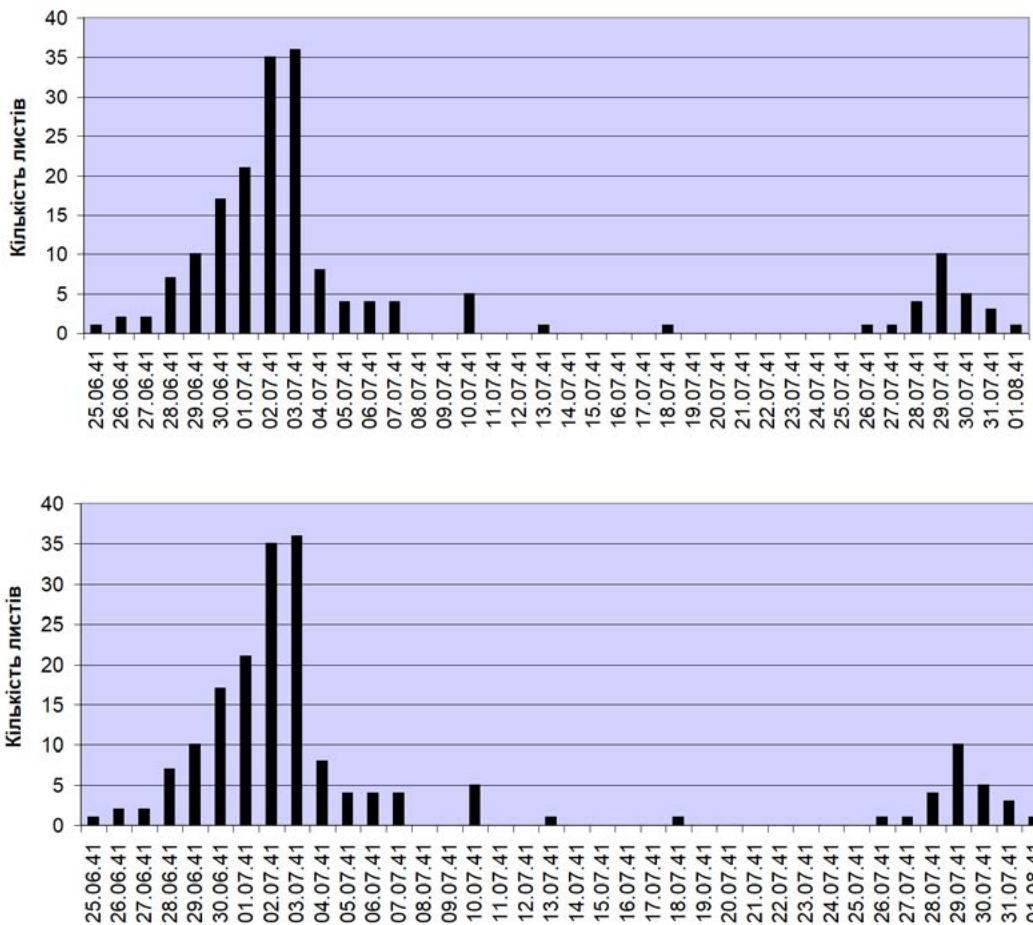
колективом кінотеатру, спільною історією стосунків. За будовою та комунікативним змістом лист дуже схожий на родинний.

Єдина знакова система

Мовна палітра колекції надзвичайно строката: 607 листів – російською мовою, 468 – українською, 69 – мовами інших народів, які проживали на території СРСР. Крім того, 43 листи написані авторами-євреями на ідиш. Кількісний аналіз текстової інформації неможливий без приведення всіх одиниць аналізу до єдиної знакової системи. Тому всі тексти епістол іноземними мовами були перекладені українською. Крім епістолярію російською мовою, у вибірку потрапили листи казахською, татарською, узбецькою та на ідиш [9; 10; 23; 129].

Співвідношення з чітко окресленим хронологічним періодом

Хронологічні межі вибірки дослідження вписуються у проміжок між 25 червня та 1 серпня 1941 р. й цілком відбивають хронологію генеральної сукупності (епістолярної колекції).

Додаток 1. Хронологічна шкала написання листів (вибірка).

До побудови графіка не ввійшло 16 листів, точну дату яких не вдалося встановити, але час їх створення обмежений кінцем червня – липнем 1941 р. 73 % кореспонденції написані впродовж семи днів (28.06 – 04.07.1941 р.), вони становлять основу колекції.

Гістограма виразно демонструє дві групи листів, сконцентрованих на обох краях хронологічної шкали, посередині якої бачимо великі незаповнені проміжки. Це не перерви в листуванні. «Острівці» даних на шкалі відображають географію «знайдених» (насправді награбованих) доктором Г. Ольшлегером актів поштової кореспонденції. Першу групу умовно назвемо «кам'янець-подільська», другу – «черкаська». «Кам'янець-подільська» група найчисленніша. Вочевидь, саме після вилучень невідправлених листів із кам'янець-подільських поштових відділень нацистський чиновник вирішив продовжити комплектування «своєї» колекції, яку він помилково називав «волинською» [124].

«Черкаська група» була «зібрана» Г. Ольшлегером наприкінці липня – на початку серпня 1941 р. на території Черкащини (Київська область за адміністративним поділом 1932–1954 рр.). Можна говорити ще й про «білоцерківську групу» листів у колекції, датовану 5–15 липня 1941 р. Через невелику кількість епістол вона чітко не відобразилася на графіку.

Однотипний учасник комунікації

Методика контент-аналізу вимагає, щоб повідомлення походили від однотипного учасника комунікації. Усі обрані для аналітики тексти створені військовослужбовцями Червоної армії та внутрішніх військ, які на момент написання листа перебували на службі.

Загалом колекція «Непрочитані листи 1941-го» налічує 1005 епістол авторства військових. Більшість адресантів – бійці та командири Червоної армії. Способом розшифрування номерів польової пошти та вивчення внутрішнього змісту листів переважно вдалося встановити військові спеціальності авторів. 305 осіб належали до стрілецьких військ, 69 – до інженерних, 64 – до зв'язку, 63 – до артилерійських, 31 – до військово-топографічної служби, по 30 – до автобронетанкових військ та військово-медичної служби, 12 – політпрацівників, 3 – ВПС, 2 – військово-юридичної служби. Кожен четвертий із авторів не повернувся з війни.

19 адресантів служили у військах НКВД. Здебільшого вони перебували у складі охорони тилу Південного фронту, як, наприклад, Євген Байрачний та Павло Бабошин. Новоствореним Управлінням охорони тилу діючої армії були підпорядковані не лише прикордонні, а й інші види військ НКВД – оперативні, з охорони залізничних споруд та особливо важливих підприємств, конвойні [25; 135].

Абсолютна більшість листів написані чоловіками. Утім, до вибірки потрапило 6 листів жінок-військовослужбовців, які представляли військово-медичний

та військово-технічний склад Червоної армії, входили до середнього і старшого командного [10; 108; 110; 125–127].

Обсяг

Обсяг кожного досліджуваного тексту повинен бути сумірним з обсягом інших: визначена кількість слів або знаків. Кількісний аналіз вибірки із 200 листів показав, що середній розмір однієї епістоли становить 191 слово або 901 знак. Зазвичай це один аркуш із учнівського зошита, рівномірно заповнений рукописним текстом з обох боків. Іноді матеріалом для письма ставали господарські книги, діловодні бланки чи обривки агітаційних плакатів.

Уявлення про середній обсяг документа дають його екстремальні приклади. На бланку поштової листівки військовослужбовець Олексій Савчук залишив надзвичайно коротке повідомлення родині – тільки 24 слова (127 знаків): «Здрастуйте, мої дорогі! Я живий і здоровий, чого і бажаю від вас. Слухайте, будьте мені здорові. Від мене – чоловік і батько. Савчук Олексій Васильович» [84].

У 35 разів довший за обсягом текст написав червоноармієць Павло Гудима – боєць 29-го військово-топографічного загону Південно-Західного фронту. Йому знадобилося три аркуші в лінійку, які він заповнював густим, убористим почерком і, судячи зі зміни почерку, зробив це в кілька прийомів. Детальний лист Гудими складається з 859 слів, або 4190 знаків [161].

Загалом військовослужбовці віддавали перевагу коротким повідомленням. Це підтверджує і статистика вибірки. У 43 % випадків автори використовували не більш ніж 150 слів в одному листі. 33 % адресантів обмежувалися 150–250 словами. І лише 16 % спромоглися написати листи обсягом 250–350 слів. Детальні й розлогі послання писали одиниці.

Адресанти доволі часто пояснювали стислість своїх відносно коротких повідомлень. Об'єктивним фактором був брак часу: «...вільного часу абсолютно немає й важко знайти» (Леонід Савченко), «...немає коли що писати, бо часу немає» (Юхим Слободянюк), «...ту нема врем'я написати» (Іван Цасюк), «...ніколи» [33; 58; 83; 97; 121; 155; 203; 165].

Не менш значущою причиною була відсутність новин: «...писати поки немає чого» (Григорій Юрчук), «...більше писати нічого» (Володимир Белін), «...нічого цікавого тут немає» (Григорій Гайдук). З одного боку, рядові бійці перебували в режимі одноманітності солдатського повсякдення, а з іншого – в середовищі типового радянського інформаційного вакууму. Доволі влучно про це висловився в листі до родини Микола Астахов – боєць 216-ї моторизованої дивізії 24-го механізованого корпусу 12-ї армії Південно-Західного фронту: «Новин немає, а які є, ви їх теж самі чуєте по радіо, вони такі ж, як і в нас» [22; 27; 91; 99; 103; 104; 132; 135; 156; 194; 196].

Не останню роль відігравали психологічні фактори: «...дуже велика тоска» (Іван Воронюк), «...рука не пише» (Володимир Жур, Аврич (ім'я невідоме),

Олексій Гордієнко), «...трохи я розледачився» (Панас Балабуха). Подекуди бійці просто не хотіли повідомляти рідним тривожні подробиці, щоб не засмучувати їх, пояснюючи на кшталт Миколи Павлича – «...менше будете думати і менше буде плачу» [12; 29; 53; 74; 82; 159; 167].

Процедура контент-аналізу передбачає визначення категорій – основних понять, за допомогою яких описується предмет дослідження. Їхня сукупність утворює концептуальну схему контент-аналізу, що має відповідати визначеним вимогам і враховувати особливості як теоретичних моделей предмета (наприклад, тематична, ціннісна чи суб'єктна структура повідомлень), так і його текстового втілення.

Визначити усі категорії в межах певного дослідження неможливо з огляду на невичерпність вмісту наявної в них відкритої та/або прихованої інформації, а також її обмеженість за обсягами через відбиття лише конкретного фрагмента історичної дійсності. До того ж не існує універсальних категорій в інструментальному полі методу контент-аналізу. Дослідник В. Іванов слушно зауважує, що категорії аналізу взагалі навряд чи можливо стандартизувати. Для вироблення стандартизованих категорій необхідно, щоб усі дослідники дотримувались однієї моделі та концепції контент-аналізу, а також щоб тип і зміст будь-якого документа однаково підходили до цих категорій [5, 31].

У межах цього дослідження увагу було зосереджено на кількох загальних категоріях, серед яких політичний складник комунікації, інтенції до онтологічних питань життя і смерті, ставлення до релігії та взаємодія між акторами комунікації у вигляді настанов і заповітів. Отже, були охоплені як традиційні для контент-аналізу кількісні прийоми, так і тонші якісні – фіксація відносин комунікатора з категоріями, що згадуються, спостереження за інтенсивністю ознаки, модальність висловлювань.

Політичний складник

Частота згадування імен керівників держав, назв політичних партій та їх похідних у приватному листуванні військовослужбовців може засвідчити те, наскільки глибоко червоноармійці сприймали своє становище в обставинах війни через політичний складник. Ім'я нацистського лідера згадується в 4,5 % випадків текстів, одна половина з яких має нейтральне забарвлення, а інша – негативне та іронічне, наприклад: «чортовий», «смішний», «кривавий пес», «заклятий ворог» та «проклятий» Гітлер. Старший політрук Борис Трескунов зі злістю скаржить на батькові, що «події, які розгорнулися через Гітлера», зіпсували йому відпустку [123].

Бійці не розглядають і не аналізують воєнно-політичну обстановку. Їхній порядок денний майже повністю аполітичний. Винятком, що лише підтверджує це правило, може слугувати лист Ф. Капачія до дружини від 1 липня 1941 р., в якому червоноармієць зазначав: «Німеччина зі своїми колоніями під

керівництвом залятого ворога Гітлера задумала заволодіти Радянською землею і радянським народом, тобто поневолити вільний народ СРСР, змусити його гнути спину для проклятого Гітлера» [65].

Частота вживання імені Сталіна – зникломо мала й ледве досягає 1 %. Про Леніна не згадують узагалі, за винятком випадків, коли це власне ім'я фігурує в адресі отримувача (вулиця, колгосп).

Схоже в листах не вживаються лексеми на позначення правлячої партії СРСР. Статистичним винятком може слугувати запевнення М. Базики, що хоча він і був під обстрілами, «але більшовики [тут і далі курсив наш. – Авт.] цього не бояться» [138].

«НСДАП», «нацизм», «нацисти» відображені в листуванні виключно через термін «фашизм», що було характерним для офіційного публічного радянського дискурсу, коли до «фашистських» зараховували всі праві, консервативні й клерикальні політичні рухи, попри те що частина з них була очевидними опонентами як націонал-соціалізму, так і фашизму.

Індекс згадування про «фашистів» – найвищий серед усіх політичних лексем і перевищує 6 %. Негативних означень типу «прокляті», «криваві», «підлі» набагато менше, аніж нейтральних. Загалом термін вживається у значенні «ворог» або «противник»: «...батьку, я поїхав битися з фашистами» (Володимир Брусянець), «...на мою долю доведеться знищити декілька німецьких фашистів» (Володимир Хмелевський), «...чи не бомбардують Макарів фашисти з літаків?» (Гнат Борук) та ін. [51; 114; 120].

Приреченість. Воля до життя

Сюжети про ставлення до свого життя та усвідомлення власного становища належать до найпоширеніших в епістолах колекції. Значна частина авторів уже стали учасниками бойових дій, були свідками бомбардувань, тому встигли сформувати своє первинне ставлення до війни, скласти уявлення про перспективи виживання. Попри типово побутовий характер кореспонденції комбатантів, питання онтологічного характеру з'являються у 36 % випадків, тобто частіше ніж у кожного третього. Понад те, окремі автори ділилися своїми думками про життя і смерть кілька разів у межах одного листа. Наприклад, по чотири рази це зробили Василь Титарчук та Фаустин Гарманюк, пишучи до дружин, а Василь Бас у детальному листі до нареченої висловився п'ять разів на онтологічні теми [34; 54; 91].

Почуття надії щодо власного виживання та обережний оптимізм стосовно майбутнього повернення додому статистично переважають у листах військово-службовців. Однак ця перевага не тотальна й виражається у відношенні приблизно 60 : 40 %.

Формулювання позитивного сценарію відбувається способом фіксації свого нинішнього становища: «...поки я живий», «...поки ще на світі живу»,

«...ще можна жити», «...до котрого часу жив і здоров остався», після чого застосовуються надзвичайно стримані обіцянки, власні бажання й самонавіювання: «...буду вам писати», «...хотілося б тебе побачити», «...як Бог дасть, то ще побачимося», «...може, це перегудить усе, то й я повернуся додому живий» та ін. Абсолютної впевненості щодо перемоги у війні та свого виживання не висловлює майже ніхто. Якщо ж трапляється сильна позиція, вона обов'язково редукується певними умовами або допущеннями, які випишує автор. Сапер Василь Титарчук у листі від 2 липня 1941 р. заспокоював дружину Ганну: «Ти не журись, не всіх на війні вбивають. [...] *І як тільки германа розіб'ємо, повернуся додому*», тут же додавши, що «нас поки можуть унічтожати тільки із самольота». Прикордонник Павло Абрамович у схожій манері теж запевняв свою наречену: «І немає ніякого сумніву, Танюша, *якщо зі мною буде все благополучно*, то ми не втратимо з тобою зв'язок» [91; 122].

Навряд чи можна шукати якийсь зв'язок між сподіваннями військовослужбовців і тим, як склалася їхня доля. В. Титарчук, імовірно, з відступом радянських частин повернувся додому. Повторно мобілізований навесні 1944 р. 11 серпня того самого року загинув у боях на території Польщі. Його одноліток В. Абрамович після відступу 1941 р. брав участь у Московській битві, боях на території Білорусі. Війну закінчив капітаном. Одружився з Тетяною Платоною. Помер на 72-му році життя в 1986 р. Утім, самі військовослужбовці подекуди схильні були бачити містику в певних подіях і робити на їх основі позитивні для себе висновки. Начальник аптеки медсанбату Георгій Єлевов, потрапивши під німецьке авіабомбардування м. Кам'янець-Подільський, із пієтетом писав родині в м. Київ: «Мені здається, що я повинен жити сто років, після того, що було сьогодні!» [128].

Містичні або трансцендентні аргументи для пояснення своєї безвиході військовослужбовці використовували теж. Олександр Лісецький у листі до сім'ї, пронизаному депресивними конотаціями, переказує свій сон, що іманентно не обіцяє йому нічого доброго: «Мені зараз дуже печально, я думаю про Нінку і про тебе. Мені наснилася Нінка, і вона мені сама каже: “На кого ти мене лишаєш, таку малу сироту?”».

Психологічний стан безпорадності, відчуття приреченості й близький подих смерті – важливі складники фаталізму в індивідуальних наративах військовослужбовців. Частина з них не залишали собі жодних шансів на виживання й прямо писали про це рідним: «...щось не похоже, що прийдеться бути живим» (Микола Кукоба), «...наверно, протівнік вб'є» (Петро Багіря), «...навряд чі жив останус» (Василь Зайченко), «...навряд чіби міні прийшлося видитися с тобою і всеми остальними» (Микола Бевзюк), «...не знаю, чи доведеться бачитися» (Олексій Вапняр) [136; 141; 154; 170; 189].

Інші, яких була більшість, про свій фаталізм пишуть завуальовано, використовуючи натяки, прислів'я, обтічні формулювання: «...значить тому бути» (Григорій Гайдук), «...я потрапив у дуже скверну військову частину» (Олексій Гордієнко), «...є прислів'я: “Смерть рукою не одвинеш”» (Яків Яремчук),

«...наше життя хвилиanne» (Василь Ковбасюк), «...дуже важко, бо війна все-світня» (Іван Федьков) [105; 156; 159; 185; 206].

На відміну від листів із позитивними сценаріями, де не зафіксовано жодного повідомлення з абсолютною вірою у виживання та надією повернутися додому, епістолярії з мотивами приреченості містять приклади смислових одиниць із екстремальною тональністю в онтологічних питаннях. Яскравим прикладом вираження такої негативної рефлексії є лист 31-річного Фаустина Гарманюка – військовослужбовця 29-го військово-топографічного загону Південно-Західного фронту. У ніч на 1 липня 1941 р. у стані сильного душевного хвилювання він писав дружині Ванді: «Я вже чекаю з дня на день якоїсь зміни, бо вже нам доповнили взводи і ще мають обмундірувати, а тоді прощай, білий світе. [...] Я думав, що в будущім своїм житті буду жити краще, веселіше, буду радуватись своїй дочечці, бо є чим тішитись. Но не мені радуватись... Ой, Боже мій, що я наробив, нащо я такий нещасливий уродився, в таку нещасливу годину, нащо мені переживати таку муку, таке горе... [...] Але що мені більше лізе на ум – це Галочка – дочечка. Як вона, біднесенька, буде без мене, хто її, сирітку, пожалує, хто нею буде тішитись? Боже мій, птасю моя, я поки загину, то, певно, з жалю лопне серце, перегорять всі легені і печінки...». Кількаразова зміна почерку вказує, що Фаустин Прокопович повертався до написання у кілька прийомів [54].

Бог. Релігія

«В окопах не буває атеїстів», – цей крилатий вираз начебто сказав американський капелан Вільям Томас Каммінгс у 1942 р. в ході Філіппінської операції. Сталося це під час проповіді в розпал битви за п-ів Батаан. Однак історикам Другої світової війни так і не вдалося знайти жодного свідка фрази, що перетворилася на популярний афоризм [222, 26].

Тривіальний смисл сентенції Каммінгса в тому, що під час крайнього стресу або страху, наприклад у випадку смертельної небезпеки під час бойових дій, всі люди віритимуть у вищі сили або сподіватимуться на їхнє втручання. Згадки про Бога зустрічаються в 13,5 % листів музейної колекції «Непрочитані листи 1941-го».

Майже в усіх випадках згадка про Бога морфологічно виступає в тексті як вигук. Найуживанішими прикладами є «(як/якось) дасть Бог», «дай Бог», «слава Богу», «Боже збав», «Бог знає», «(ой,) Боже мій». Ці вигуки, входять до структури речення, ускладнюють його об'єктивну модальність, виражаючи різноманітні емоції, почуття, волевиявлення.

Отже, можна констатувати, що, незважаючи на помітне використання слова «Бог» у приватному листуванні радянських військовослужбовців, ознаки справжньої релігійності авторів воно не демонструє. Опосередкованим аргументом цієї тези є повна відсутність у текстах будь-яких згадок про Ісуса Христа, Богородицю, відомих святих (навіть у складі сталих виразів чи вигуків).

Прояви релігійності в листах як індивідуальних наративах усе-таки зустрічаються, але їх частота близька до статистичної похибки. Багатодітний батько із с. Майдан-Олександрівський на Хмельниччині Микита Анісімов у диспозиції свого листа просив дружину, щоб діти вимолили йому життя в Бога, уповаючи на особливу прихильність вищих сил до їхніх благань [21].

Стилістично інші формулювання на тему віри виклала на папері військовий лікар 3-го рангу Клара Файтензон. Аналізуючи своє становище, вона цілком покладалася на Бога, що є неодмінною ознакою релігійного світовідчуття індивіда. Своїми думками К. Файтензон ділиться з родиною: «На війні живемо. Не турбуйся. Бог мав би допомогти, в дорозі може всяке статися, та боже збав, щоби сталося на шляху віри» [10].

Зло та його персоніфікації теж не квантифікуються у вибірці. Часто вживане слово «чорт» не має стосунку до християнської космології й застосовується як частина сталих мовних виразів для висловлення досади, невдоволення або лайки: «до чорта», «чорт його знає», «ні чорта», «чортовий Гітлер».

Настанови й заповіти

Особливе місце серед текстів епістолярію військовослужбовців посідають сюжети, в яких звучать настанови, поради, тестаменти. Листи-заповіти виділяються з-поміж інших у переписці воєнного періоду. Мобілізовані усвідомлювали, що можуть не повернутися додому живими, тому перед реальною загрозою смерті намагалися викласти на папері сокровенні почуття, звернутися до близьких, особливо до дітей.

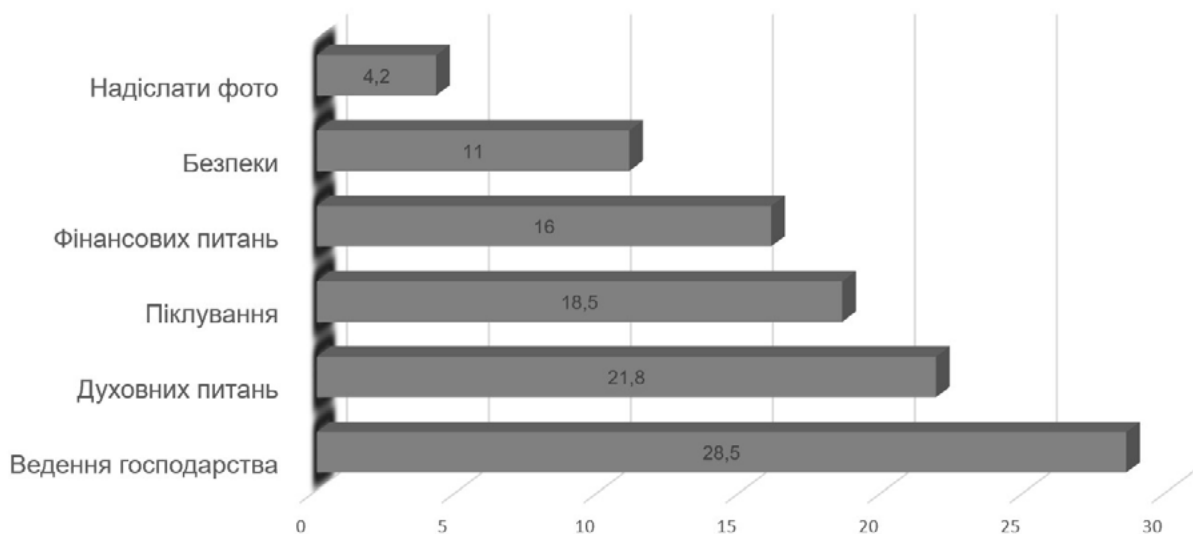
У фондовій колекції Національного музею історії України у Другій світовій війні зберігаються кілька яскравих прикладів такої кореспонденції. Скажімо, захисник м. Севастополь старший сержант Іван Гетьманцев, артрозвідник 364-ї зенітної батареї Чорноморського флоту, напередодні фінального німецького штурму морської бази в 1942 р. писав своєму 6-річному синові Славку, що не варто бути «гвинтиком в системі», краще стати «художником своєї справи, знайти своє місце в житті». Ще більш екзальтовано звучать настанови батьків до новонародженої Ганни-Мотрі Вацеби (1950 р. н.): «Останні мої слова до тебе – це заповіт: добро нації – найвищий наказ для тебе. Якщо ти зрадиш український народ, то я вже проклинаю тебе, а мій дух не дасть тобі спокою ніколи». Подружжя Марія та Григорій Вацеби були учасниками українського визвольного руху. Щоб зберегти життя народженої в підпіллі доньки, батьки залишили немовля в чужої людини. Через кілька місяців – загинули [208, 4].

У «Непрочитаних листах 41-го» лексичні конструкції, які можна умовно назвати «накази й заповіти» зустрічаються 119 разів у загальній кількості досліджуваної вибірки (200), що становить 59,5 %. Типові прохання «частіше писати» й «не хвилюватися», а також їхні похідні в обрахунок не бралися. Поза квантифікацією залишилися також прохання передати вітання й привіти.

Такий високий показник смислових одиниць у досліджуваному обсязі статистичної вибірки дає всі підстави зробити висновок, що використання в текстах сюжетів із настановами та заповідями виражає базову тенденцію червонево-липневих епістоляріїв військовослужбовців з колекції «Непрочитані листи 1941-го».

Частота вживання настанов доволі помірною: у середньому 1,65 поради на лист. Епістоли з чотирма й більше директивними конструкціями зустрічаються дуже рідко. Найбільше інструкцій у межах одного листа спромігся записати Яків Боровський, сапер 164-ї стрілецької дивізії 18-ї армії Південного фронту. У своєму хаотичному й погано структурованому повідомленні від 3 липня 1941 р. він дав 8 різних доручень дружині Марії та батькові Олексію [152].

На перший погляд, палітра численних порад, прохань і настанов надзвичайно строката. Однак тематично їх можна об'єднати в шість груп.

Додаток 2. Основні тематичні рубрики настанов у листах військовослужбовців (%).

Як видно з діаграми, настанови у питаннях ведення господарства, зокрема розпорядження майном, заготівлі запасів на зиму, були домінуючими. Найбільше через листування чоловіки намагалися подбати про заощадження хліба, рідше – про догляд за свійськими тваринами (корова, свині, бичок) [29; 56; 67; 89–91; 161; 197].

Духовні настанови – друга за поширеністю категорія. За своєю стилістикою вони найбільше підходять до лексичних конструкцій листів-заповітів. Потрібно зазначити, що «класичного» варіанта листа-заповіту на зразок епістоли І. Гетьманцева чи подружжя Вацеб в епістолярній колекції не знайшлося (принаймні його немає в досліджуваній вибірці). Автори апелюють здебільшого до понять єдності й мирного співіснування в родині: «...прошу Вас зараз жити по-хорошому з моєю женою» (Яків Яремчук), «...скажи мамці, най с тобою не спорять» (Петро Багіря), «дорогі мої батьки, живіть мирно і спокійно» (Тимофій Мельничук) [105; 137; 185].

Частина сюжетів орієнтовані на зміцнення морально-психологічного стану рідних та близьких («...не журися і не досадуй, бо своє молоде життя спортиш»), інші – звернення до патріотизму («...прошу тебе захищати свою Батьківщину»). Не останньою чергою адресанти переймаються питаннями довіри та подружньої вірності, відповідно до яких формулюють свої настанови: «...Марусю, доки йде війна, ні з ким не гуляй і дожидай мене» (Іван Агеєв), «...не зраджуй, поки я живий» (Василь Бас), «...якщо ви думаєте бути моєю дружиною, я не заперечую, щоб ви їхали в аул, тільки щоб знали, що у вас є Леонід Корнієв» (Леонід Савченко) [14; 27; 34; 83; 86].

Накази і прохання про піклування майже завжди орієнтовані на дітей, дуже рідко – на стареньких батьків. Цікаво, що настанови про піклування з погляду формулярного аналізу містяться наприкінці основної частини – перед кінцевим протоколом. Такого не трапляється з іншими тематичними рубриками настанов.

Проблема грошей та фінансового забезпечення родини в кореспонденції військовослужбовців хоч і помітна, однак зовсім не основна серед настанов. Чоловіки намагалися дати сім'ям чіткі поради, як найкраще розпоряджатися грошима, як заробити й куди звертатися по фінансову допомогу. Насамперед це чіткі інструкції: не давати в позику, не робити застав, не платити податки, не здійснювати грошових переказів тощо.

Відповідно до указу Президії Верховної ради СРСР «Про порядок призначення і виплату допомоги сім'ям військовослужбовців рядового і молодшого начальницького складу у воєнний час» від 26 червня 1941 р. на місцях мали розпочатися грошові виплати тим, хто був мобілізований, служив у лавах Червоної армії і чиї рідні потрапляли згідно з установленими критеріями в категорію «сім'я військовослужбовця». Обсяг грошової допомоги залежав від місця проживання (місто чи село) й заробітної плати, яка була до мобілізації [209, 212; 217, 51].

Призвані намагалися активно скористатися цією допомогою від держави й мотивували дружин звертатися до місцевих органів влади та військкоматів. Типовим прикладом такої комунікації є лист червоноармійця Григорія Качуровського, в якому він мало не з перших рядків наказував дружині: «Вірусю, напиши заяву в сільраду для видачі тобі квитанції на одержання грошей у військкоматі по 150 карбованців у місяць. Тільки як будеш писати, то пиши, що ти і троє дітей, всі на моєму вихованні, бо колгоспники будуть получать менше» [179].

Доволі специфічною категорією є настанови стосовно безпеки. Їх поява у приватних листах породжена особистим досвідом авторів, які бачили наслідки німецьких авіабомбардувань м. Кам'янець-Подільський, Хотин, Черкаси, Сміла, залізничних станцій, а також застереженнями стосовно військової таємниці.

Глави родин ділилися тактичними настановами (нерідко діаметрально протилежними), як уберегтися під час авіанальоту: «...як там надлетить самолёт, а ти будеш на полію із жінками, то скоро розбігайтеся» (Петро Багіря), «...не збігайтеся в купу, як литять самолёти, а ховайся» (Олександр Пухальський), «...если бачиш самолёта, то ховайся під дерево або канал який-нибудь»

(Іван Б'ялик), «...намагайтеся рятуватися від літаків біля будинку, під деревом [...] під час нальоту не бігайте, стійте на місці, біля школи не ховайтеся» (Павло Гудима). Гнат Борук навіть радив сім'ї викопати бомбосховище на власному городі [24; 51; 81; 137; 161].

Інші безпекові застереження були пов'язані з військовою таємницею та нерозголошенням змісту листів. Іван Бистрицький двічі нагадував брату нікому не повідомляти про деталі листування: «Женечку, нащот бомбардіровки мовчи, бо це мені була б біда, ще й дуже за це, що я пишу додому. Так само за Габрука мовчи, нікому ні слова, бо це нільзя писати, бо це воєнна тайна». На схожому наголошували у своїх листах Павло Гудима, Іван Свиридиша та інші, обґрунтовуючи прохання тим, що «зараз за малейшу тронду можуть посадити» [44; 86; 161].

Довоєнна радянська пропаганда, особливо у часи Великого терору, вселяла в радянську молодь параноїдальну підозру, що скрізь ховаються шпигуни й шкідники, яких пильне юнацтво має викривати. Імовірно, з цим пов'язана наявність в епістолах частини настанов остерігатися шпигунів. Іван Палаш завбачливо інструктував дружину, щоб знищила комсомольський квиток: «...документ мій онуліруй, кинь у піч, най згорить [...] в Кам'янці шпівонів много німецьких». Про «шпигуноманію» як соціальне явище в перші дні війни згадували очевидці Федір Пігідо-Правобережний та Дмитро Малаков [12; 75; 210, 31; 214, 31–33].

Серед обов'язкових до виконання вимог – надіслати вже наявне або зробити нове фото дітей і/або дружини. Схоже, що листи, як і фотографії, були для військовослужбовців не просто способом обміну новинами з домом, а і єдиною ланкою між ними та найближчими людьми й колишнім життям, із якого бійці почувалися «висмикнутими» [18; 21; 62; 88; 175].

Одним із порівняно простих методів обробки тексту, що застосовуються в контент-аналітичному дослідженні, є частотний аналіз базових лексем. Його результат подано як список слів, які найчастіше зустрічаються в тексті. Виявлення частотності дає змогу отримати уявлення про тематику та основні поняття тексту. Візуалізувати результат зручно у вигляді «хмари слів» (англ. tag cloud, word cloud, wordle). Що частіше слово зустрічається в текстах, то більший розмір воно має у «хмарі».

Корпус текстової вибірки дослідження складається із 38 тис. слів (180 тис. знаків). Зважаючи на значний обсяг тексту, ми обрали для відображення 100 слів як оптимальну кількість. При підготовці тексту свідомо не вдавалися до лематизації (англ. lemmatization – приведення словоформи до леми, її нормальної словникової форми, наприклад для іменників та прикметників це називний відмінок однини, для дієслів – неозначена форма) та виправлення нелітературних форм («жина» – дружина, «жилаю» – бажаю, «пісьмо» – лист).

обов'язкова ознака поштових повідомлень колекції. За рідкісними винятками прохання директивного вигляду концентруються навколо питань фінансового, духовного змісту, ведення господарства, піклування, безпеки – або це прохання надіслати фотографію дітей та дружини.

Обрання інших вибірок на основі епістолярної колекції «Непрочитані листи 1941-го» дасть змогу сформулювати нові концептуальні схеми контент-аналізу й вирішити низку інших загальноісторичних, джерелознавчих та музейних завдань.

Джерела та література:

1. Ададуров В. Нові «території» історії: проблема синтезу соціальних наук у творчості третього покоління школи «Анналів» (на прикладі еволюції концептуальних поглядів Емманюеля Ле Руа Лядюрі) / В. Ададуров // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 367–386.
2. Білецька Т.В. Контент-аналіз як метод дослідження історичних джерел (на основі аналізу публікацій газети «Кліо» – друкованого органу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка) / Т.В. Білецька // Освіта, наука і культура на Поділлі. – 2016. – Т. 23. – С. 354–360.
3. Димніч О.Ю. Суспільні проблеми радянських людей та місцева преса 1986 р. (результати пілотного контент-аналізу) / О.Ю. Димніч // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія. – 2012. – Т. 20. – Вип. 20. – С. 200–205.
4. Документи, фото та спогади на електронному носії Вацеби (Марійчин) Ганни Іванівни. 2007 р. // Фонди Національного музею історії України у Другій світовій війні (далі – Фонди НМІУДСВ). – НД-27534.
5. Іванов В.Ф. Вибір категорій контент-аналізу і проблема вибірки дослідження / В.Ф. Іванов // Наукові записки Інституту журналістики. – Т. 3. – 2016. – С. 29–33.
6. Іванов В.Ф. Історія використання контент-аналізу в різних науках у ХХ ст. / В.Ф. Іванов // Наукові записки Інституту журналістики. – Т. 52. – 2013. – С. 18–30.
7. Іванов О.В. Класичний контент-аналіз та аналіз тексту: термінологічні та методологічні відмінності / О.В. Іванов // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2013. – № 1045. – С. 69–74.
8. Кузнєцов О. Виявлення ключових понять з тексту за допомогою контент-аналізу / О. Кузнєцов // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – 2014. – Вип. 40. – С. 52–60.
9. Лист [прізвище, ім'я невідомі] – [товаришу]. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249140. – Д-57059.
10. Лист військлікаря 3 рангу Файтензон Клари Наумівни до родички. 10.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248520. – Д-56459.
11. Лист військовослужбовця [Блая] Андрія – дружині. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248399. – Д-56341.
12. Лист військовослужбовця Аврича – дружині. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248300. – Д-56242.
13. Лист військовослужбовця Агеєва Івана Яковича до батьків. 05.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249004. – Д-56923.

14. Лист військовослужбовця Агеева Івана Яковича до нареченої [дружини]. 05.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249002. – Д-56921.
15. Лист військовослужбовця Акользіна Віссаріона Якимовича до дружини. 10.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248089. – Д-56037.
16. Лист військовослужбовця Акользіна Віссаріона Якимовича до рідних. 10.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248451. – Д-56391.
17. Лист військовослужбовця Алексеєва Георгія Прокоповича – батькам. 28.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249290. – Д-57204.
18. Лист військовослужбовця Аlickана Абрама М. – дружині. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248837. – Д-56766.
19. Лист військовослужбовця Андріянова Миколи Дмитровича – рідним. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248911. – Д-56838.
20. Лист військовослужбовця Андрощука Федора – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248723. – Д-56659.
21. Лист військовослужбовця Анісімова Микити Родіоновича до дружини. 04.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249108. – Д-57027.
22. Лист військовослужбовця Астахова Миколи С. – родині. 29.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248508. – Д-56447.
23. Лист військовослужбовця Аюпова Рамазана Аюповича до друга. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248622. – Д-56560.
24. Лист військовослужбовця Б'ялика Івана Панасовича – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249094. – Д-57013.
25. Лист військовослужбовця Байрачного Є. Семеновича – родині. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249126. – Д-57045.
26. Лист військовослужбовця Балабанова Петра Миколайовича до знайомої. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249129. – Д-57048.
27. Лист військовослужбовця Балабанова Петра Миколайовича до родича. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249130. – Д-57049.
28. Лист військовослужбовця Балабанова Петра Миколайовича до сестри. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249128. – Д-57047.
29. Лист військовослужбовця Балабухи Панаса В. до батьків. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249066. – Д-56985.
30. Лист військовослужбовця Балабухи Панаса В. до дружини. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249067. – Д-56986.
31. Лист військовослужбовця Балана І.В. – подрузі. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248070. – Д-56019.
32. Лист військовослужбовця Балашова Дмитра – рідним. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248588. – Д-56526.
33. Лист військовослужбовця Баранова Василя – подрузі. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249089. – Д-57008.
34. Лист військовослужбовця Баса Василя до нареченої. 28.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249258/2. – Д-57174/2.
35. Лист військовослужбовця Баса Василя до товариша. 28.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249258/1. – Д-57174/1.
36. Лист військовослужбовця Бачинського Василя М. – братові. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249061. – Д-56980.
37. Лист військовослужбовця Башовця Бориса Семеновича – дружині. 27.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249119. – Д-57038.

38. Лист військовослужбовця Бедрика – рідним. 10.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248963. – Д-56885.
39. Лист військовослужбовця Безклеїного Петра Дмитровича – родині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248122. – Д-56070.
40. Лист військовослужбовця Безрукавого – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248360. – Д-56302.
41. Лист військовослужбовця Бергер Д.М. – сестрі. 25.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248042. – Д-55992.
42. Лист військовослужбовця Беркуна Андрія І. – рідним. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248189. – Д-56133.
43. Лист військовослужбовця Белкіна [ім'я невідоме] – рідним. 29.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248338. – Д-56280.
44. Лист військовослужбовця Бистрицького Івана Петровича – братові. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248329. – Д-56271.
45. Лист військовослужбовця Бичка Микити Пилиповича – дружині. 04.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249087. – Д-57006.
46. Лист військовослужбовця Білозіра Івана – дружині. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248557. – Д-56496.
47. Лист військовослужбовця Бобровникова Андрія Миколайовича – дружині. 28.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249301. – Д-57212.
48. Лист військовослужбовця Боженова Олександра – матері. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248507. – Д-56446.
49. Лист військовослужбовця Бондаря Леоніда С. – рідним. 31.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248592. – Д-56530.
50. Лист військовослужбовця Борисова Петра [Рамінатовича] – матері. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248509. – Д-56448.
51. Лист військовослужбовця Борука Гната Федоровича – родині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248572. – Д-56511.
52. Лист військовослужбовця Вакала Василя Павловича – батькам. 04.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248427. – Д-56369.
53. Лист військовослужбовця Воронюка Івана Володимировича – дружині Олені та доньці Фросі. 13.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248608. – Д-56546.
54. Лист військовослужбовця Гарманюка Фаустина Прокоповича – дружині. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248735. – Д-56671.
55. Лист військовослужбовця Глухого Луки Івановича – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248090. – Д-56038.
56. Лист військовослужбовця Грубіяна Івана Онуфрійовича – дружині Ганні. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248239. – Д-56182.
57. Лист військовослужбовця Гулеватого О.Я. – тещі. 10.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249155. – Д-57074.
58. Лист військовослужбовця Діденка Григорія – коханій. 26.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248628. – Д-56566.
59. Лист військовослужбовця Дьорова Петра Михайловича – рідним. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248913. – Д-56840.
60. Лист військовослужбовця Єпішкіна Миколи Омеляновича – рідним. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248483. – Д-56423.
61. Лист військовослужбовця Жогана – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248158. – Д-56104.

62. Лист військовослужбовця Жогова Василя П. подрузі. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249167. – Д-57086.
63. Лист військовослужбовця Завального Івана Михайловича – рідним. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248134. – Д-56080.
64. Лист військовослужбовця Калинюка Василя Михайловича – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249174. – Д-57093.
65. Лист військовослужбовця Капація Ф.Н. – дружині. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249300. – Д-57211.
66. Лист військовослужбовця Качанюка Петра Антоновича – дружині. 29.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248529. – Д-56468.
67. Лист військовослужбовця Клочка Михайла Григоровича – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248780. – Д-56714.
68. Лист військовослужбовця Кобялка Павла Микитовича – дружині. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248319. – Д-56261.
69. Лист військовослужбовця Коленова Володимира – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248366. – Д-56308.
70. Лист військовослужбовця Костюка – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248378. – Д-56320.
71. Лист військовослужбовця Лахмая Івана Степановича – родині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248266. – Д-56208.
72. Лист військовослужбовця Лісецького Олександра Степановича – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248528. – Д-56467.
73. Лист військовослужбовця Мостіпаки Олександра Сергійовича – родині. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248522. – Д-56461.
74. Лист військовослужбовця Павлича Миколи – родині. 04.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248125. – Д-56073.
75. Лист військовослужбовця Палаша Івана Петровича – дружині. 04.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249102. – Д-57021.
76. Лист військовослужбовця Папозова Леоніда – дружині. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248365. – Д-56307.
77. Лист військовослужбовця Польового Давида Лазарьовича до тітки. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248597. – Д-56535.
78. Лист військовослужбовця Польового Давида Лазарьовича до матері. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248605. – Д-56543.
79. Лист військовослужбовця Просяниченко Олени С. – рідним. 30.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248798. – Д-56732.
80. Лист військовослужбовця Пухальського Олександра Федоровича до брата. 04.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249084. – Д-57003.
81. Лист військовослужбовця Пухальського Олександра Федоровича до дружини. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249168. – Д-57087.
82. Лист військовослужбовця Рудя Дмитра Пилиповича – родині. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248115. – Д-56063.
83. Лист військовослужбовця Савченка Леоніда К. – коханій. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248619. – Д-56557.
84. Лист військовослужбовця Савчука Олексія Васильовича – дружині. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248027. – Д-55977.
85. Лист військовослужбовця Сапунова Михайла Т. – рідним. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248907. – Д-56834.

86. Лист військовослужбовця Свиридихи Івана Даниловича – дружині. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248737. – Д-56673.
87. Лист військовослужбовця Свінтошка Федора Івановича – дружині. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248535. – Д-56474.
88. Лист військовослужбовця Семененка Дмитра Кіндратовича – дружині. 01.08.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248689. – Д-56625.
89. Лист військовослужбовця Ситника Павла Івановича – родині. 28.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248695. – Д-56631.
90. Лист військовослужбовця Степанова Олександра – дружині. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248537. – Д-56476.
91. Лист військовослужбовця Титарчука Василя Прокоповича – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248241. – Д-56184.
92. Лист військовослужбовця Тюріна Анатолія Афанасійовича – матері. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248504. – Д-56443.
93. Лист військовослужбовця Фартушняка Андрія Мартиновича – дружині. 07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249086. – Д-57005.
94. Лист військовослужбовця Федорука Івана Федоровича – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248121. – Д-56069.
95. Лист військовослужбовця Фурсова – рідним. 28.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248868. – Д-56796.
96. Лист військовослужбовця Хромого [Аде] Овсія Берковича – рідним. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249027. – Д-56946.
97. Лист військовослужбовця Цасюка Івана Олексійовича – дружині. 29.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248541. – Д-56480.
98. Лист військовослужбовця Цимбаліста Серафима Степановича – дружині. 07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249063. – Д-56982.
99. Лист військовослужбовця Шварца Олександра – батькам. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248606. – Д-56544.
100. Лист військовослужбовця Шмирка Григорія Микитовича – дружині. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248540. – Д-56479.
101. Лист військовослужбовця Шустера Михайла Івановича до рідних. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248060. – Д-56009.
102. Лист військовослужбовця Щадила Антона Андрійовича – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248836. – Д-56765.
103. Лист військовослужбовця Юрчука Григорія Семеновича – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249154. – Д-57073.
104. Лист військовослужбовця Янпольського – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248887. – Д-56814.
105. Лист військовослужбовця Яремчука Якова Васильовича – батькові. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248308. – Д-56250.
106. Лист військовослужбовця Яремчука Якова Васильовича – дружині. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248307. – Д-56249.
107. Лист військовослужбовця Яремчука Якова Васильовича до сусіда. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248323. – Д-56265.
108. Лист військфельдшера Загури Євгенії Василівни – батькові. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248816. – Д-56745.
109. Лист військфельдшера Макарова Івана Сергійовича – рідним. 06–07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248892. – Д-56819.

110. Лист військфельдшера Склярєнко Євдокії Миколаївни – рідним. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248441. – Д-56382.
111. Лист лейтенанта Бельського Антона Антоновича до брата. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249248. – Д-57164.
112. Лист лейтенанта Бельського Антона Антоновича до матері. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249201. – Д-57120.
113. Лист лейтенанта Бельського Антона Антоновича до сестри. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248585. – Д-56523.
114. Лист лейтенанта Брусянцева Володимира Івановича – батькам. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248919. – Д-56845.
115. Лист лейтенанта Демченка Мілентія Пилиповича – дружині. 05.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248445. – Д-56385.
116. Лист лейтенанта Костіна Василя Степановича – матері. 29.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248915. – Д-56842.
117. Лист політрука Безушка Дмитра Кириловича – знайомій. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248748. – Д-56684.
118. Лист політрука Ринського Зіновія Ароновича – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249042. – Д-56961.
119. Лист сержанта Алексєєва Пилипа Олександровича – батькам. 29.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248773. – Д-56707.
120. Лист сержанта Хмелевського Володимира Федоровича – брату. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248462. – Д-56402.
121. Лист старшого лейтенанта Абрамовича Павла Прохоровича до батьків. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249208. – Д-57127.
122. Лист старшого лейтенанта Абрамовича Павла Прохоровича до подруги. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248394. – Д-56336.
123. Лист старшого політрука Трескунова Бориса Володимировича до батька. 29.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248471. – Д-56411.
124. Лист супровідний доктора Ольшелеґера – доктору Ріделю. 25.08.1942 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248977. – Д-56897.
125. Лист техника-інтенданта 2 рангу Польової Марії Гнатівни до колишнього колеги. 26.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248607. – Д-56545.
126. Лист техника-інтенданта 2 рангу Польової Марії Гнатівни до рідних. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248613. – Д-56551.
127. Лист техника-інтенданта 2 рангу Польової Марії Гнатівни до рідних. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248612. – Д-56550.
128. Лист техника-інтенданта 3 рангу Єлева Георгія Миколайовича – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248594. – Д-56532.
129. Лист червоноармійця Алдіярова Кенжекула – рідним. 04.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249121. – Д-57040.
130. Лист червоноармійця Александрова І.С. – рідним. 28.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248686. – Д-56622.
131. Лист червоноармійця Александровського – родині. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248717. – Д-56653.
132. Лист червоноармійця Альтмана Фішиля Цудіковича – дружині. 29.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249025. – Д-56944.
133. Лист червоноармійця Андрєєва Михайла Дмитровича до коханої дівчини. 28.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248144. – Д-56090.

134. Лист червоноармійця Андрєєва Михайла Дмитровича до рідних. 31.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248142. – Д-56088.
135. Лист червоноармійця Бабошина Павла Павловича – рідним. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248461. – Д-56401.
136. Лист червоноармійця Багрія Петра Григоровича до дружини. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248159. – Д-56105.
137. Лист червоноармійця Багрія Петра Григоровича до дружини. 06.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248283. – Д-56225.
138. Лист червоноармійця Базики М.А. – родині. 29.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249266. – Д-57182.
139. Лист червоноармійця Батраченка Трохима Кіндратовича – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248384. – Д-56326.
140. Лист червоноармійця Бєвзюка Івана Івановича – рідним. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249145. – Д-57064.
141. Лист червоноармійця Бєвзюка Миколи – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248959. – Д-56881.
142. Лист червоноармійця Бєлика Юхима Федоровича – дружині. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248701. – Д-56637.
143. Лист червоноармійця Бєліна Володимира Людвіговича – батькам. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248886. – Д-56813.
144. Лист червоноармійця Бичкова Якова Дмитровича до дружини. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249274. – Д-57189.
145. Лист червоноармійця Бичкова Якова Дмитровича до матері. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249275. – Д-57190.
146. Лист червоноармійця Блажея Опанаса Макаровича – дружині. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249083. – Д-57002.
147. Лист червоноармійця Богдана Івана Ісаковича до коханої дівчини. 30.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248697. – Д-56633.
148. Лист червоноармійця Богдана Івана Ісаковича до рідних. 30.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248696. – Д-56632.
149. Лист червоноармійця Бондаря Миколи Івановича до дружини. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248058. – Д-56007.
150. Лист червоноармійця Бондаря Миколи Івановича до дружини. 06.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248059. – Д-56008.
151. Лист червоноармійця Бондюченка Василя Тарасовича – рідним. 29.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248218. – Д-56162.
152. Лист червоноармійця Боровського Якова Олексійовича – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248825. – Д-56754.
153. Лист червоноармійця Борохти Олексія Лаврентійовича – дружині. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248140. – Д-56086.
154. Лист червоноармійця Вапняра Олексія Дмитровича – батькові. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248276. – Д-56218.
155. Лист червоноармійця Власова Павла Євгеновича – матері. 29.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249304. – Д-57215.
156. Лист червоноармійця Гайдука Григорія Петровича – матері. 28.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248791. – Д-56725.
157. Лист червоноармійця Гльоса Микити Терентійовича – дружині. 26.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249170. – Д-57089.
158. Лист червоноармійця Говорухи Дмитра – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248543. – Д-56482.

159. Лист червоноармійця Гордієнка Олексія Григоровича – дружині. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248422. – Д-56364.
160. Лист червоноармійця Гордієнка Олексія Григоровича – дружині. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248422. – Д-56364.
161. Лист червоноармійця Гудими Павла Микитовича – дружині. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248753. – Д-56689.
162. Лист червоноармійця Єлисеєва Юрія Вікторовича – рідним. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248916. – Д-56843.
163. Лист червоноармійця Єфименка – керівнику кінотеатру «Ударник». 04.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248355. – Д-56297.
164. Лист червоноармійця Желевського Деміда Семеновича – родині. 06.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249037. – Д-56956.
165. Лист червоноармійця Железна Івана Несторовича до батьків. 29.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248713. – Д-56649.
166. Лист червоноармійця Железна Івана Несторовича до дружини. 29.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248712. – Д-56648.
167. Лист червоноармійця Жура Володимира Павловича – батьку. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249221. – Д-57137.
168. Лист червоноармійця Жусова Костянтина Якимовича до дружини. 27.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249224. – Д-57140.
169. Лист червоноармійця Зайченка Василя Михайловича до знайомої. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248670. – Д-56606.
170. Лист червоноармійця Зайченка Василя Михайловича до товариша. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248706. – Д-56642.
171. Лист червоноармійця Запари Михайла Михайловича – рідним. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248143. – Д-56089.
172. Лист червоноармійця Зваричука Василя Івановича – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248294. – Д-56236.
173. Лист червоноармійця Золотька Андрія Даниловича – дружині. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248413. – Д-56355.
174. Лист червоноармійця Зуєва Є.І. до батьків. 29.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248890. – Д-56817.
175. Лист червоноармійця Зуєва Є.І. до коханої. 29.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249021. – Д-56940.
176. Лист червоноармійця Зуєва Є.І. до родичів. 29.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248891. – Д-56818.
177. Лист червоноармійця Зуєва Є.І. до тітки. 29.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248763. – Д-56697.
178. Лист червоноармійця Зуєва Є.І. до товаришів. 29.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249015. – Д-56934.
179. Лист червоноармійця Качуровського Григорія Яковича – дружині. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249096. – Д-57015.
180. Лист червоноармійця Кікотя Миколи Романовича – дружині. 05.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248084. – Д-56032.
181. Лист червоноармійця Кланцатого Павла Федоровича – батькові. 01.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248334. – Д-56276.
182. Лист червоноармійця Кобилянського Степана Васильовича – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248521. – Д-56460.
183. Лист червоноармійця Ковалишина Марка Остаповича – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248172. – Д-56116.

184. Лист червоноармійця Ковальчука Івана Григоровича до дружини. 18.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248866. – Д-56794.
185. Лист червоноармійця Ковбасюка Василя Тимофійовича – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248105. – Д-56053.
186. Лист червоноармійця Ковтуняка Олександра Васильовича – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249158. – Д-57077.
187. Лист червоноармійця Котика Миколи Павловича – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249161. – Д-57080.
188. Лист червоноармійця Криницького Семена Васильовича – дружині. 06–07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249171. – Д-57090.
189. Лист червоноармійця Кукоби Миколи Леонтійовича – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248076. – Д-56025.
190. Лист червоноармійця Кукси Андрія Мефодійовича – родині. 07.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249028. – Д-56947.
191. Лист червоноармійця Курченка Никифора Івановича – дружині. 06.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249032. – Д-56951.
192. Лист червоноармійця Мамчура Євгена Петровича – дружині. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248523. – Д-56462.
193. Лист червоноармійця Мірошниченка Івана Семеновича – дружині. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248412. – Д-56354.
194. Лист червоноармійця Мойсеєнкова Митрофана Єфремовича – дружині. 30.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248417. – Д-56359.
195. Лист червоноармійця Овчинника С.К. – дружині. 29.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248675. – Д-56611.
196. Лист червоноармійця Потапенка Петра Родіоновича – дружині. 30.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248212. – Д-56156.
197. Лист червоноармійця Риженка Григорія А. – рідним. 30.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248856. – Д-56784.
198. Лист червоноармійця Рогачова Василя Автономовича – дружині. 31.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248149. – Д-56095.
199. Лист червоноармійця Родіонова Григорія Марковича до батьків. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248779. – Д-56713.
200. Лист червоноармійця Ропія Василя Михайловича – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248544. – Д-56483.
201. Лист червоноармійця Рудя Харитона Гнатовича – родині. 30.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248665. – Д-56601.
202. Лист червоноармійця Сінькевича Михайла Омеляновича – дружині. 1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249078. – Д-56997.
203. Лист червоноармійця Слободянюка Юхима Яковича до дружини. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248162. – Д-56108.
204. Лист червоноармійця Смутьського Анісія Івановича – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249159. – Д-57078.
205. Лист червоноармійця Сокурєнка Андрія С. – дружині. 29.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248214. – Д-56158.
206. Лист червоноармійця Федькова Івана Дем'яновича – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248750. – Д-56686.
207. Лист червоноармійця Яструба Георгія (Ігоря) Матвійовича – дружині. 28.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248682. – Д-56618.
208. Лист-заповіт І.С. Гетьманцева синові. 1942 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-50872. – Д-12363.

209. Любецкий А.Е. Государство и семьи военнослужащих в годы Второй мировой войны: СССР, Германия, Великобритания – компаративный анализ / А.Е. Любецкий // Проблемы истории, филологии, культуры. – 2016. – № 3. – С. 211–218.
210. Малаков Д.В. Кияни. Війна. Німці / Д.В. Малаков. – К.: Амадей, 2008. – 364 с.
211. Непрочитані листи 1941-го...: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К.: Аеростат, 2012. – 504 с.
212. Овсіюк О. Контент-аналіз публікацій в «Українському історичному журналі»: сучасний стан дослідження історії України у Другій світовій війні / О. Овсіюк // Українознавство. – 2017. – № 1–2. – С. 119–128.
213. Пашинян И.А. Контент-анализ как метод исследования: достоинства и ограничения / И.А. Пашинян // Научная периодика: проблемы и решения. – 2012. – Т. 3. – № 9. – С. 13–18.
214. Пігідо-Правобережний Ф. «Велика Вітчизняна війна» [Спогади та роздуми очевидця] / Ф. Пігідо-Правобережний. – К.: Смолоскип, 2002. – 288 с.
215. Прокопов В. Ставлення українських повстанців Закерзоння до євреїв: контент-аналіз мемуарних джерел / В. Прокопов // Східноєвропейський історичний вісник. – 2018. – Спец. вип. 3. – С. 318–325.
216. Ріжняк Р.Я. Контент-аналіз нумізматичних досліджень українських історичних періодичних видань (1990–2016 рр.) / Р.Я. Ріжняк // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2016. – Вип. 45 (2). – С. 103–107.
217. Сборник материалов по государственному обеспечению инвалидов войны и семей военнослужащих / Сост. А.Л. Шарова; под ред. В.А. Аралова. – М.: Изд-во Министерства соц. обеспечения РСФСР, 1947. – 100 с.
218. Секунова І.О. Суть та значення контент-аналізу в дослідженні інформаційних матеріалів президентських кампаній в Україні / І.О. Секунова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2013. – № 1. – С. 56–59.
219. Сімперович В. Людина в екстремальних умовах війни: просопографічний портрет за епістолами 1941 року / В. Сімперович // Непрочитані листи 1941-го...: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років» / Редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – Київ: Аеростат, 2012. – С. 46–58.
220. Старостин К.А. Этикетные речевые знаки в письмах с фронта / К.А. Старостин // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов. – 2018. – № 7 (85). – Ч. 1. – С. 168–172.
221. Юськів Б.М. Контент-аналіз. Історія розвитку і світовий досвід / Б.М. Юськів. – Рівне: Перспектива, 2006. – 203 с.
222. Crosby D.F. Battlefield Chaplains: Catholic Priests in World War II / D.F. Crosby. – Lawrence: University Press of Kansas, 1994. – 301 p.
223. Lasswell Harold D. Propaganda Technique in the World War / Harold D. Lasswell. – New York: Published by Peter Smith, 1938. – 328 p.
224. Morris R. Computerized content analysis in management research: A demonstration of advantages & limitations / R. Morris // Journal of Management. – 1994. – Vol. 20. – Winter. – P. 903–931.
225. Wiegrefe K. Schutzlos ausgeliefert / K. Wiegrefe // Der Spiegel. – 2016. – № 26. – 136 s.

© **Виталий ГОРОБЕЦ**

КОНТЕНТ-АНАЛИЗ КОРРЕСПОНДЕНЦИИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В МУЗЕЙНОЙ КОЛЛЕКЦИИ «НЕПРОЧИТАННЫЕ ПИСЬМА 1941-го»

В статье предпринята попытка применить метод контент-анализа текстового массива писем военнослужащих музейной эпистолярной коллекции «Непрочитанные письма 1941-го», хранящейся в фондах Национального музея истории Украины во Второй мировой войне. На основе репрезентативной выборки построена концептуальная схема контент-анализа, включающая такие категории, как политическая составляющая коммуникации, интенции к онтологическим вопросам жизни и смерти военнослужащих Красной армии, отношение к религии и взаимодействие между актёрами коммуникации в виде установок и завещаний. Сделан вывод об аналитических и познавательных преимуществах количественно-качественных исследований музейных собраний.

Ключевые слова: контент-анализ, количественные методы, музейная коллекция, письма, военнослужащие.

© **Vitalii HOROBETS**

CONTENT ANALYSIS OF CORRESPONDENCE OF MILITARY PERSONNEL IN THE MUSEUM COLLECTION "UNREAD LETTERS 1941ST"

The article deals with the applying method of content analysis to the text array of servicemen's letters in the epistolary collection "Unread letters 1941st" stored in the funds of The National Museum of the History of Ukraine in the Second World War. Based on a representative sample, was built a conceptual scheme of content analysis. It includes such categories as the political component of communication, intentions to ontological issues of life and death by Red Army soldiers, attitudes to religion and interaction about instructions and testaments between communicators. It was concluded that quantitative and qualitative researches of museum collections have many analytical and cognitive advantages.

Keywords: content analysis, quantitative methods, museum collection, letters, military personnel.